

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ПРАКТИЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 159.9.072.43:316.62(477)

© О.О. Фільц, К.В. Седих, Н.І. Турецька, 2019

<http://orcid.org/0000-0002-5350-8305>

<http://orcid.org/0000-0003-3528-7569>

<http://orcid.org/0000-0002-8686-8753>

<https://doi.org/10.33989/2226-4078.2019.2.177356>

ФІЛЬЦ Олександр Орестович

психотерапевт, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри психіатрії та психотерапії факультету післядипломної освіти Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

СЕДИХ Кіра Валеріївна

доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

ТУРЕЦЬКА Наталя Іванівна

лікар-психотерапевт, психоаналітик, директор Тернопільського обласного центру комплексної реабілітації осіб з інвалідністю

ВЕЛИКА ПСИХОАНАЛІТИЧНА ГРУПА ЯК ІНСТРУМЕНТ АНАЛІЗУ ПСИХОСОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

У статті пропонується перший скорочений схематичний опис великої психодинамічної групи у травні 2019 року (150 учасників), яка проводиться традиційно двічі на рік (у квітні і серпні) в рамках психотерапевтичного освітнього проекту в місті Трускавець (початок проектів – 1994 р.). Особливістю цієї групи є те, що її тематика безпосередньо пов'язана з результатами виборів президента України 2019 р. Всі п'ять сесій по півтори години цієї групи записані у вигляді детального протоколу. Також запропоновано обговорення динаміки цієї групи на Спеціальних Стафах, у яких беруть участь всі тренери, ко-тренери, а також спостерігачі, задіяні в проекті. У статті подано короткі передумови проведення цієї групи, згадано основні моменти проведення попередніх груп, наведено деякі психологічні передумови функціонування подібних груп, а також проілюстровано найважливіші моменти обговорення групи та ілюстрації динаміки у вигляді окремих висловлювань учасників. Нами запропоновано попередню версію психодинамічної інтерпретації

великої групи, в якій простежується виразний паралелізм між загальними соціо-культуральними процесами в Україні та динамічним процесом у великій групі. Підкреслено, що соціальні процеси в Україні, зі зміненням від загальної соціальної недовіри до влади і зовнішніх впливів (так звана, шизоїдно-параноїдна позиція «боротьби та втечі») до максимальної довіри до влади та її месіанських спроможностей подолати всі види соціально-політичної кризи (так звана, депресивна позиція «надії на месію») відобразились в динаміці великої групи. Детальніше аналіз протоколів великої групи та її обговорення будемо пропонувати у наступних статтях.

Ключові слова: *репрезентація, суспільна свідомість, велика група, дискурс, психоаналіз, система, порядок, хаос, автономність, зв'язки, шизоїдно-параноїдна позиція «боротьби та втечі», депресивна позиція «надії на месію», системні фактори та ефекти 1-го і 2-го порядку.*

Постановка проблеми. Аналіз дискурсу Великої групи дозволяє описати та оцінити психосоціальні процеси в умовах надзвичайної ситуації, в якій вже 5 років живе Україна. В першу чергу важливо оцінити потреби і ресурси учасників групи як осіб у дистресі, здатних до нормальної життєдіяльності. Оцінювання психічного здоров'я та психосоціальної ситуації через збір якісних даних і аналіз ключової інформації дозволяє оцінити рівень та механізми взаємної підтримки, соціальної солідарності та їх порушення; безпеки; захисту; лідерства; процесів ухвалення рішень; сприйняття влади; довіри до керівництва; об'єднання громади; сприйняття майбутнього (спад чи підйом цих показників). Індикаторами процесу подолання кризи здоровим способом ООН та ВОЗ вважають культурну доречність та етичні принципи.

Як зазначає А. Малер-Бунгерс (2001), «психоаналітичний сетинг створює відкритий простір для діалогу, вільного від істини в наслідок інстанцій. Концепція Віннікотта про проміжний простір може розумітися як опис діалектичних відносин різних світів. Віннікотт працює із зовнішніми і внутрішніми реальностями, які створюють креативний контакт. Він також з'єднує аналітичний простір з потенціальним (перехідним) простором».

В нашому аналізі ми спираємось на психоаналітичну теорію та теорію систем, про комплементарність яких, як нову можливість, зазначав зокрема Luc Chiompi (1981).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дві частини України належали до двох різних імперій, які межували між собою і воювали під час першої світової війни, тобто українці під різними прапорами воювали один з одним. Історичний контекст вже втрачено, але залишилися певні міфологеми («Старший брат», «Возз'єднання братських народів», тощо) – це фактори, що впливають на суспільне позасвідоме, поки вони свідомо не опрацьовані (Седих, 2017).

У 2000 році було опубліковане дослідження процесів Трускавецької Великої групи *Annegrete Mahler-Bungers*. Велика група проводилася протягом 1994-1999 років, (двічі на рік, кожна сесія тривала протягом 5-6 днів). Авторка зазначає, що «на останньому етапі роботи, завдяки взаємному розумінню, спільним тривогам і амбівалентності у стосунках між учасниками і західними тренерами, а також завдяки розумінню розбіжності у поглядах і усвідомленню зв'язку і відповідальності між нами, група змогла катектувати процес замість ілюзії. Для українців це означає, що правила сетингу більше не розглядаються як суворі закони, які існують для того, щоб їх порушувати або обходити, як було в епоху Сталіна, але є правилами, які приймаються, оскільки мають здоровий глузд. Вони не обмежують свободу, а розширюють її кордони, захищаючи, а не пригнічуючи особистість. Групою відбулася інтерналізація правил. Вони більше не сприймалися як нав'язувані зовнішньою/іноземною окупацією. Отже, удаваний дуже простим, результат нашої роботи має під собою глибоке символічне значення відносно демократичного розвитку України. Творчий розвиток особистості, як і суспільства у цілому, можливий тільки в умовах поваги до діалектичного обміну між надійними правилами та вільною грою. Не розуміння значення свободи призводить до певної анархії і, в кінці кінців, підриває свободу у цілому. Це як раз те, що ми спостерігали на початку як у групах, так і в загальній політичній та економічній ситуації» (Мелер-Бунгерс, 2001).

У здійсненому нами (Седих, Сердюк, 2015; Седих, 2017) протягом 2014-2015 рр. дослідженні репрезентації соціально-політичної кризи в суспільній свідомості жителів України методом просторової соціограми було виявлено особливості етнічної ідентичності жителів різних регіонів України. Зокрема,

визначено декілька типів етнічної ідентичності: 1) моноідентичність – українська (або російська, або єврейська тощо); 2) біідентичність (приналежність одночасно до двох етносів); 3) поліідентичність; 4) недиференційована етнічна ідентичність.

У представників всіх регіонів України спостерігалася недовіра до влади і збільшення довіри одне одному, що мало наслідком формування громадянського суспільства. Протягом перших місяців війни найтривожніше почувалися жителі півдня; представники Донбасу проявляли страх і недовіру до всіх інших регіонів та поводитися пасивно. Всім учасникам була важлива реакція Америки і Європи. З моменту пошуку власних ресурсів учасники дослідження відчували більше сили і впевненості, менше звертали увагу на реакцію Європи і Америки. Росія викликала найбільше амбівалентних – і позитивних, і негативних почуттів. Конструкт «Війна» викликав загальний протест, почуття тривоги, страху і ненависті (Седих, 2017).

Учасниками обиралися такі *ресурси* для подолання суспільно-політичної кризи: «життя як найбільша цінність», «ідентичність – розбудова нації», «діалог», «спільне майбутнє», «підтримка одне одного», «підтримка міжнародної спільноти», «сміливість», «громадянське суспільство», «волонтерство», «солідарність», «досвід народів, які пережили подібне», «інформаційна підтримка».

У дискурсі досліджуваних були присутні ідеї про об'єднання і роз'єднання України (при цьому бажання кожної «від'єднаної» частини долучитися до більш сильної та стабільної держави, ніж Україна), що пояснюється як страхом і невпевненістю в майбутньому, так і звичними культурними ідеями та міфами на кшталт «патерналізм гарантує стабільність і безпеку».

Люди того ж самого етнічного походження поділяють міф посвяти, свого роду грандіозну історію про походження їх групи, яка включає поняття спадкової біогенетичної безперервності і надає групі деякі особливі і унікальні характеристики, які роблять її відмінною від усіх інших.

Як психоаналітична теорія, так і системно-конструктивістська теорії характеризуються структурою дуалізму (Л. Чомпі, Н. Луман, І. Пригожин, Дж. Келлі, Т. Парсонс) (Конспект Вікторії Слюсаренко..., 2017; Луман,

1999; Парсонс, 2002; Пригожин, Стенгерс, 1986; Kelly, 1955). Біполярність – це найпростіша можлива форма «системи», взаємодія кількох біполярностей творить складніші системи (Конспект Вікторії Слюсаренко..., 2017).

Порівняймо динаміку репрезентації кризи через біполярні континууми: активність – пасивність; сила – слабкість; добре – погано; автономність – зв'язки; порядок – хаос) у результатах 2014-15 рр. (перше дослідження) з 2019 (друге дослідження).

Опис результатів 1-го дослідження.

Активність – Пасивність. Найбільша активність спостерігалася у представників Західної України і Півдня України; найбільша пасивність – у жителів Криму і Донбасу, що свідчить про їхню пасивно-агресивну позицію.

Сила – Слабкість. Спостерігалися коливання від сили до слабкості, і від слабкості до сили в усіх регіонах. У Донбасу домінувала слабкість.

Добре – Погано. Уявлення про «погане» спільне – це війна; уявлення про «добре» – різне, в залежності від домінуючої ідеї та домінуючого міфу.

Автономність – Зв'язки. Виявлено одночасно представлені різноспрямовані тенденції: до автономності від будь-якої влади; автономності регіонів від центру; автономності від Росії; до тісніших зв'язків між різними частинами України; амбівалентне ставлення до країн Заходу – і до більшої автономності, і до тісніших зв'язків.

Порядок – Хаос. Найбільше хаосу спостерігалася на початку листопада 2014 і, відповідно, був зафіксований рівень найбільшої тривоги.

На нашу думку, протягом часів незалежності України, Донбас сприймав себе як окрему групу (спільноту) в Україні і атакою на свою гордість вважає знецінення особливостей свого регіону іншими частинами України. Так, наприклад, В. Янукович значною частиною жителів Донбасу вважався брендом, символом цього регіону, тому насмішки над Януковичем сприймалися як насмішки над собою, його втеча з України – як приниження і програш «свого», і внаслідок цього виникло бажання захистити гордість своєї групи (Седих, 2017).

Об'єкт дослідження – репрезентація психосоціальних процесів в суспільній свідомості.

Предмет дослідження – велика психоаналітична група як інструмент дискурс-аналізу психосоціальних процесів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Велика група працювала в рамках Трускавецького міжнародного психотерапевтичного навчального проекту протягом 5 днів, з 3.05 по 8.05.2019 року. Кількість учасників Великої Групи (ВГ) – 150 осіб – представників різних регіонів України, що надає підстави вважати цю групу репрезентативною. Ведучий групи – австрійський груповий психоаналітик Вольфганг Мартин Рот (Roth), ко-ведуча – Людмила Самсонова. До складу групи входять: ведучі; навчаючі терапевти (тренери) різних психотерапевтичних напрямків (українці та іноземці), спостерігачі, «студенти»-психотерапевти. Представлені у групі напрямки: психоаналіз; гештальт; клієнт-центрована; терапія залежностей; учасники різних семестрів – з 1-го по 8-й. Метод – велика психодинамічна група у вигляді вільноплаваючої дискусії; висловлювання учасників здійснюються через вільні асоціації, метафори, емоції, прямі звертання, анекдоти, власні історії. Учасники групи говорять українською, російською та німецькою (є перекладач) мовами. Тривалість однієї ВГ – 1,5 години. Група проходить у великому приміщенні, де стоять тільки стільці концентрованими колами. На попередніх сесіях ВГ проходила в іншому приміщенні (так званій «Шайбі»), на цій сесії приміщення інше. Після груп кожного вечора відбувається тренерський Стаф на якому детально обговорюють процеси у ВГ та малих групах (МГ). Відмітимо, що робота проекту відбувалась через 10 днів після виборів президента України. Фіксація дискурсу ВГ здійснювалася спостерігачем проекту Н. Турецькою, в обробці результатів брала участь С. Михайлів.

Обговорення групового дискурсу на Стафах. Цитати із Протоколу.

1 день. Н.: Майдану не буде, почуття м'які. Тут (на ВГ) не коло, спіраль.

2 день. К.: «Група обговорює тему: «Привілеї-дискримінація»; ця тема зайняла і час, і місце. Битва за владу. Протест. Опір. Агресія. Ресентимент (суміш образи + притлумлення + безсилля). Заздрість. Мораль рабів, знецінення».

Roth: «1 група – була туга за хаосом; а 2-га – мають свого олігарха, щоб хаос не був надто великим. Один із представників групи уособлює субгрупу обмежених громадян, без привілеїв (в соціумі є новий клас – прекріат). Цей учасник створює для групи той канал,

яким агресія на тренерів виходить легітимно і нелегітимно. МГ вирішила, що ВГ – це заготовка штаффа, але все, як під час виборів – все невизначено».

3 день. Roth: «це – національний діалог. Почуття вини у чоловіків за неучасть у війні. Пряме звернення учасника до учасника – «як тебе звати?», це відкрило все».

S.: Інститут пам'яті – Вятрович.

Roth: «Група вибрала власний шлях. ВГ вибрала теми непрості, важливі. Голоси звучали. Це болюче. Позитивне – бо увійшли у процес і впорались. Я хочу вам подякувати, бо дали шанс бути в цьому всьому».

D.: Запустив обмін між чоловіками і жінками щодо війни. Втрутився, бо складних тем було забагато. Така група була у 2014 році.

Roth: Сцена: є стела пам'яті, але ми всі живемо в ресторанах: смерть, народження одночасно. В житті – все, як є: одночасно

J.: Ми стали свідками важливої події.

S.: Знайти відповідь на наші питання, які відбуваються: 1) які тенденції є ВГ → куди б нам треба було рухатись → українському суспільству?

4 день. Roth. Діалог. Боляче, але чули одне одного. Багатство України і біль України – національний діалог. ВГ – прогресує. Достатньо зріла. Лінія фронту проходить крізь мене.

5-й день. Roth: Дуже важливо, коли чоловіки говорять, коли в них є цей конфлікт – і реальність, яка над ними висить, – вони відчують цей тиск – «ти мусиш захищати країну», але вони знають, які ризики. А те, що жінки кажуть, що мусять захищати своїх чоловіків. Це мені звучить, як українська симфонія. Ця – балакуча, але є різні українські симфонії.

S.: Відбувається щось справжнє, для чого це все і треба робити. І патетична гіпотеза, що люди пойдуть і повезуть ідею діалогу.

Roth: Сьогодні вперше на проекті ВГ рефлекувала соціальні реалії, які є в Україні. № 1. Приміщення. № 2. Дискримінація і привілеї. № 3. Зміна парадигми: як то є виступити індивідуальність, особистісні почуття.

▪ Екран пам'яті. ▪ Що то є війна? ▪ Що для жінок мати синів?

▪ Провина у чоловіків, які не воюють.

M.: Є війна, але при цьому вирує життя. На Великій Групі – почуття, а поруч – запахи кухні + посуд.

P.: Думає, що група зрегресує назад в емоції, щоб перепочити.

Roth: Український національний діалог. Болісні теми: Луганськ, Одеса, багатоголосся = відмінності = симфонія болюча – для мене це щось особливе.

O.: Я застала ВГ 13-14 років – відбувся переломний момент. Ніби зараз сформувалась дистанція і можемо озирнутись, щоб позначити словами, що ми пережили → є простір для надії. Вчора я була «контужена» – я не чула, а нині я ніби вибралась з окопу і побачила поле бою. І побачила багато вбитих.

Е.: Наша МГ є протагоністом процесів у ВГ – обговорюють основне для учасників, доторкнутись до того, що ти можеш бути різний і тебе можуть почути – є шанс – не можемо поки-що.

М.: Зміна агресор-жертва. Всі проходили ці дві постаті.

Roth: Я не пророк. Але той діалог, то досить демократичний діалог. Це – подія.

М.: Якцо вчора в тих гострих діалогах домінували старші, то нині – наймолодші. І між молодшими більше порозуміння, ніж між старшими вчора.

Р.: Вчора гостро завершилось. Несподіванка – суперечливі думки, але всі мали місце. Група не розпалась, не розчепилась. Приємна цілісність.

Аналіз дискурсу. Отже, вільно плаваюча дискусія відобразала хвилюючі питання, які можна описати через біполярні континууми. Є важливі теми для будь-якої групи, і вони періодично-постійно циркулюють в полі спільного дискурсу, відображаючи центральні пункти групового процесу, зокрема, Ідентичність; Час; Місце; Сила-слабкість; Батьки-діти; Конкуренція між напрямками психотерапії; Центр-периферія; Близькість-дистанція.

Однак в нашому дослідженні нас особливо цікавили **специфічні** процеси, що репрезентують у груповій свідомості психосоціальну ситуацію в Україні. Тому увагу сфокусуємо саме на них. Методом контент-аналізу були виділені наступні теми: Традиції – Нове (зміни); Автономність – Зв'язки; Хаос – Порядок; Схвильованість (тривога) – Безпека; Невизначеність; Впевненість; Війна; Довіра – Недовіра; Справедливість.

Додамо ілюстрації з протоколів групи (мовами оригіналу).

Справедливість-несправедливість (через розмову про привілеї і дискримінацію) «Заздрість. Мораль рабів, знецінення. В нас у місті встановили стелу-екран загиблих на передовій, а поруч – кав'ярні. А я мама 15-річного сина – чи готова, щоб син пішов на передову. І тут ресторан. Полярні відчуття». Україна живе за двома стандартами. ви хочете щоб вас побачила група. Ви відчуваєте що вас відсунули назад – людину, метод. Інсайт. Пісня про жінку в Лексусе і Газелі. Брешуть, корупційна схема. Привілеї, несправедливість в стосунках. Напад. Побачили. Сказати. Мене мучить несправедливість – війна, мамі 63 роки, тато в Афгані загинув, коли мені було 2,5 років».

Порядок – Хаос. (Розмови про Час і місце, це структурує свідомість, створює відчуття впорядкованості) *«Це вже третє приміщення. Я сиділа в кінці кола, розмова була ПА-на. Час змінився: з маленької кімнати → в замок, де все видно і чути шуми, нас було не чути і не видно. Хотіла запитати тих, що живуть на інших просторах – що ви відчуваєте?» Комфорт, звично. Зміни. Хочу назад. Інша Пт. Країна (не шайба). Голод. Адреналін. Внутрішнє/зовнішнє. Хаос. Бунт. Воронка урагану. Ризик. Контроль тренера. Їжа. Місце. Стільці. Нападати/бігти/завмерти. Гора Голгофа. Фундамент хитається. Травма. Туга за хаосом. Час для створення чогось нового. Хотіти, робити. Імперії валяться, утворюються нові.*

Сила – Слабкість *«Війна – це дуже сумно і люди гинуть, то ми програли. Якщо будемо уникати фактів, теж програли». «Можливо, я говорю за ностальгію за своєю мужністю, коли гнию, не завойовуючи, чи не гнию, не вбиваючи. Моє ім'я буде забуто, як інші – це нестерпно. Чоловік – потентний, сильний, а бути емоційним? Слабкість мужчин – тренер зізнався. Роль мужчины, роль жінки; рівноправ'я».*

Автономія – Зв'язки. *«Об'єднання. Спільність. Діалог. Нас об'єднує Трускавецька школа психотерапії». «ВГ говорить про те, як нам є на групі: про відчуття, підтримку, «віддукування» почуттів. Співчуття. Допомога. Війна не тільки в АТО, війна і тут. Львів, Луганськ, Дніпро, Одеса. Єдність. Група як сім'я, як опора. Бажання встановити контакти».*

Тривога – Безпека. *«Вигнання з Едему. Кого готують, кого з'їдять в ритуалі. Невідоме в центрі. Очікуємо. Гра на чужому полі. Безпечна кімнатка всередині тебе. Дівчина в'яже сірий светр – падає дощ. І камін, і кіт поруч». «Безпорадність. Піти воювати – багато фобій».*

Близкість (довіра) – Дистанція. (Група з певними коливаннями рухається у бік більшої близькості.) *«Ми знецінюємо»; «мої частини болять». «Віра. Прийняття частин себе». Ми міряємо глибину довіри одне до одного. ВГ говорить про те, як нам є на групі: про відчуття, підтримку, «віддукування» почуттів. Я бачу кожного окремо – знов хочу познайомитись. Мене Олексій звати. Моя війна – внутрішня. Я хочу навчитися обходитися з неоднозначністю».*

Конкуренція – Співпраця (Влада). *Конкуренція. Прошу голосніше від імені периферії. «Торнадо» – в центрі*

найбезпечніше. А минулого разу на Центр напали. Це – децентралізація. Мене аналізують: слухають, пишуть. Колізей. Гладіатори. Президент. Мову захопили варвари. Підміна понять. Захищати мову». Україну об'єднує біль: продають, спалюють, виселяють. Ми в тому болю застрягаємо. Може нам треба вийти з того, бо плачемо, плачемо, але там, де нема в тому потреби. Добре, що є цей діалог. Може нам треба атрибутів.

Коло (як статика) – Спіраль (заданий рух розвитку). «Дуель? Ринг? Не коло – спіраль, щось загальне. Дайте рух. Екстрим, потужність – хочу. Напад. Гладіатори – це раби для втіхи інших. Хочемо задовольнити тренерів. Не хочу в центр. Бій. Коли в центрі – там непросто... я відчуваюсь інколи невидимкою. Коли нема того кого очікуєш, то інших не бачимо. Кожен грає свою роль – це суть децентралізації. Всі рівні – стільці однакові. На периферії нічого не чути».

Війна – Мир. «Чи ви чуєте війну? Війну, вину, майдани – 1-й, 2-й. важливі теми – у мене мурашки. Хтось не може витримувати. Хочемо зупинити ту війну. Боліти серцем гіпертрофовано... В українській літературі багато туги. Я сильно плакала. Я з Криму. То не моя війна. Я проти Росії». «Війна скінчиться, коли вона торкнеться кожного особисто. Я не звинувачую тих, хто не пішов. Страх жінок за синів, чоловіків. Чоловіки: що я роблю для війни, чи достатньо включаюсь, чи мушу чутись винним, бо не йду на війну. Не хочу, щоб було видно. Нелегко про важливе говорити на ВГ, тому питають «Чого змінив тему?» – це так, як на тих фото – не все є відвага. Але нам вдалось якось».

Отже, через «битву за владу», протест, опір, агресію, задрість, «мораль рабів», знецінення та ресентимент (суміш образи+ притлумлення + безсилля), група вийшла на інший рівень обговорення болючих, травмуючих подій та переживань **і створила траурний Ритуал.**

У групи двоє ведучих, але група через висловлювання здебільшого проектує свої сподівання на Вольфганга Рота (чоловіка і іноземця); наділяючи його месіанськими надіями і повноваженнями, що посилює його роль у групі.

Порівняймо динаміку групових уявлень про кризу (через біполярні континууми активність – пасивність; сила – слабкість; добре – погано; автономність – зв'язки; порядок – хаос) у

результатах 2014 (перше дослідження) з 2019 (друге дослідження).

Активність – Пасивність. Активність розподілилася більш рівномірно в різних регіонах.

Сила – Слабкість. Зміни в уявленнях про силу і слабкість
Автономність – Зв'язки. *Менше конкуренції, більше Взаємодії.* Тісніші зв'язки між різними частинами України; менше орієнтація на допомогу від інших країн. Більша незалежність від будь-якої влади, більше поваги одне до одного.

Добре – Погано. На полюсі «Добре»: прийняття; сміливість; близькість; довіра. На полюсі «Погано»: війна, привілеї, дискримінація, несправедливість в стосунках; нестабільність; невизначеність.

Порядок – Хаос. Відчуття, що зміни відбуваються і створюється новий порядок (це свідчить що група обрала свій шлях і вже рухається в певному напрямку, але без усвідомлення цього шляху).

Психоаналітична група, як і суспільство в цілому, може бути у параноїдно-шизоїдній (Пш)-позиції, депресивній (залежній) позиції (Д), позиції «parrying»; ці терміни ми розглядаємо як метафори запозичені із психіатричного лексикону і традиційно вживаються у Британському психоаналізі. W. Віон використовує ці назви для опису групових процесів Наубl, 1997). Параноїдно-шизоїдна позиція іще має назву «боротьба і втеча»; захистом цієї позиції є боротьба зі страхом втрати ідентичності. Депресивна позиція – розгубленість і відчай змінюються «надіями на месію» (Фільц, 2004).

Як зазначає P. Fonda, під час війни суспільство невідворотно регресує від депресивної позиції Д і закріплюється в Пш позиції. Так одночасно вона захищається від більш глибокої регресії. Страх переслідування – це також захист від катастрофічної тривоги (Фонда, 2001).

У групі де переважає Пш немає місця терпимості відмінностей. Параноїдне правило «Все або нічого», у групі перетворюється на правило «З нами або проти нас», створює постійну загрозу відлучення у тих осіб, хто не схожий на інших, бо в них легко побачити ворогів (Фільц, 2004). Коли переважає позиція Пш, тоді границі між групою та індивідом стають тонші і проективні ідентифікації масово проникають у середину

індивідів і нав'язують їм психічний матеріал групи (Фонда, 2001). Коли Д позиція в цілому залишена, зникає потенційний простір, як його розуміє D. Winnicott (1971). У Пш позиції конкретне мислення суттєво переважає над символічним: поштовх до дії підсилюється замість розсудливості. Люди втрачають вміння почувати провини і переживати скорботу (Фільц, 2004).

Як зазначають психоаналітики, депресивна позиція зберігає границю між собою та індивідами, напівпроникненими мембранами (Фільц, 2004). Трускавецька Велика Група 2019 року *вже* знаходиться у депресивній позиції.

Тільки Д позиція дозволяє усвідомлювати існування психічного життя у інших і ототожнювати себе з ним як з подібними до себе людьми; з ними можна встановлювати емпатичні стосунки і до них можна відчувати співчуття. Тільки в Д позиції можна витримати пустку і відірваність, інакшість інших, не проектує занадто багато на неї і не відчуває її як небезпеку переслідування (Фільц, 2004).

Досліджувана нами ВГ поступово відкриває і поступово приймає те, що може бути прийнятим.

В той же час група (суспільство) повинні зберігати простір – хай навіть окремих або розчеплених де люди будуть зберігати той матеріал сорому і болі з якими вони ще не здатні зіткнутися обличчям до обличчя. Частина його треба залишити на пропрацювання наступним поколінням. Як зазначає Р. Фонда: «У кожної нації і у всього людства повинні бути спеціальні місця у пам'яті аби жахіття війни і здійсненні злочини і час від часу повертатися до них аби їх пропрацювати – з часом це стає посилюючим – і коли віддамо необхідну скорботу, включити їх у свій образ» (Фонда, 2001). На ВГ прозвучало, що: «Зараз формується Міністерство Пам'яті, де є все – Львів, Луганськ».

Корисно те, що цю ВГ вів іноземець, не задіяний в наш суспільний конфлікт, адже, як зазначає Р. Фонда, «стосункам між пацієнтом і аналітиком, які належать до однієї групи, може заважати «змова», через яку вони виключають із обговорення і пропрацювання травматичні зони, які є для них обох спільними» (Фонда, 2001).

Хочемо додати іще аналіз групових процесів із системно-синергетичної точки зору. Так, властивості систем, які впливають на поведінку людини, означені як системні фактори

1-го порядку і до них належать *норми, вимоги і конфігурації взаємодії в системі*. Під ефектами 1-го порядку ми розуміємо те, як саме людина реалізує ці інтеріоризовані фактори, коли потрапляє в іншу систему. У взаємодії підсистем «групада» і «влада» з'являються системні фактори та ефекти 2-го порядку – це оціночні взаємостосунки та їх відтворення у поведінці людини. Фактори та ефекти 1-го порядку є предметними. Фактори 2-го порядку – це оціночні стосунки і ефекти 2-го порядку – це перенос стосунків, а не предметності, тобто виникає оціночна психологічна складова, а не просто предметна (Парсонс, 2002; Пригожин, Стенгерс, 1986; Седих, 2017).

Сетинг ВГ створює простір для вільної гри – хаотично-спонтанного спілкування і це спонукає до змін у взаємодії; наступний крок – у ВГ змінюються Фактори та Ефекти 2-го порядку, тобто змінюється оціночна психологічна складова. Саме оцінні судження учасників дають нам підставу інтерпретувати динаміку групи.

З точки зору теорії систем, ефектами 2-го порядку системи є наявність у суспільстві попередніх колективних травм і їх вплив на сучасні події (Ефекти 2-го порядку – це впливи на колективну свідомість) (Седих, 2017). Вважається, що єдність групи досягається через таку оцінку психологічну складову, як «загальна велич групи»; групи завжди показуватимуть регресивні, нарцисичні трансформації, коли цю велич атаковано (Kohut, 1988). Ці регресивні трансформації групового нарцисизму включають в себе нарцисичну агресію, гнів, лють, і помсту. Отже, збережений у пам'яті минулий інцидент атаки на «гордість групи» впливає на сучасні події (Седих, 2017).

Проблема полягає в тому, що у великих групах і спільнотах не розроблені ритуали опрацювання групової жалоби, причому це доходить до такого ступеня, що може відбуватися «провал у часі», як це явище називає Волкан, через що травма, отримана століття назад, здається супутньою недавнім подіям. Тоді як обидві події розділені інтелектуально, емоційно вони знаходяться поруч. Втрати, пережиті культурою в цілому, що закінчуються великою кількістю жертв, підпорядкування, позбавлення волі, приниження однієї групи іншою тощо, також вимагають оплакування жалоби, і невдала спроба досягти цього може стати причиною того, що вони триватимуть вічно (Седих,

2017). Досліджувана нами ВГ знайшла свій Ритуал опрацювання групової скорботи і вини.

Період хаосу характеризується збільшенням ентропії як міри невизначеності отримання досвіду (випробування), який може мати різні результати й як міра невизначеності стану, й поведження системи в даних умовах (Шліппе, Швайцер, 2004). На рівні індивідуальної та колективної свідомості стан невизначеності викликає невротичну тривогу і актуалізуються міфологічні способи обробки інформації. Соціальні системи є частково непередбачуваними як у перебігу хаосу, так і у змісті новоутворення, що буде породжене (Луман, 1999). Це відбувається тому, що взаємовпливи різних підсистем – політичної, етнічної, регіональної, міфологічної, і на її розвиток впливають як сучасні події, так і травми та перемоги спільного минулого. Ці взаємовпливи призводять до синергетичного ефекту. Новоутворення, отримані в результаті пережитої кризи, можуть стати довготривалими і добре структурованими, а можуть мати ситуативний характер як наслідок поштовху, що змінює систему. Етап хаосу породжує синергетичний ефект системи і внаслідок цього соціальним новоутворенням стає нова форма взаємодії між підсистемами «грумада», «влада». Схоже, що ми прожили етап хаосу та вийшли на новий рівень Порядку, що потребує від нас подальшого усвідомлення правил взаємодії на цьому рівні.

Оскільки непропрацьовані колективні травми містять в собі весь масив трагічного вибухонебезпечного параноїдного навантаження, можна думати, що Україна взагалі, і зокрема, після початку війни перебувала у параноїдно-шизоїдній (Пш)-позиції. Останні президентські вибори показали, що країна розвернулася в бік депресивної позиції, головними ознаками якої є полярні поляризовані розчарування і надії на появу месіанського порятунку. При цьому, найближчий розвиток України може піти шляхом наступних змін базових позицій у бік розбудови структурованого суспільства – позиції «raiging», коли утворюються підгрупи і кожна пропонує свого лідера. Або ж суспільство може знову повернутися до Пш позиції. Саме це ми хочемо перевірити на наступній ВГ.

Іншими словами, у динаміці великої групи відобразились соціально-психологічні процеси в Україні, зі зміщенням від загальної соціальної недовіри до влади і зовнішніх впливів (так

звана шизоїдно-параноїдна позиція «боротьби та втечі») до максимальної довіри до влади та її месіанських спроможностей подолати всі види соціально-політичної кризи (так звана депресивна позиція «надії на месію»). Схоже, що вже Україна пережила етап хаосу та вийшла на новий рівень Порядку, це потребує від нас подальшого усвідомлення правил суспільної взаємодії на цьому рівні. Підкреслимо ще раз, дослідження відбулося через тиждень після 2-гу туру виборів президента України.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Дослідження репрезентації у суспільній свідомості психосоціальних процесів в умовах надзвичайної ситуації в якій знаходиться наша країна 5 років показало здатність обговорювати у Великій групі власні болючі, травмуючі події та переживання. Це обговорення є Траурним ритуалом втрат і травм. Ритуал сигналізує про перехід групи на інший рівень. Група змогла катектувати процес замість ілюзій і відбувся демократичний діалог. Відкрився мисленнєвий простір, де починається пропрацювання, включається скорбота і з'являється місце для пам'яті про колективні травми і втрати. Результатом цього став перехід ВГ у депресивну позицію, у якій учасники намагалися опрацювати очікування і розчарування через наділення ведучого рятівними здатностями.

Перспектива подальших досліджень. Продовжувати аналізувати дискурс Великої групи на наступних сесіях Трускавецького проекту аби чіткіше побачити паралелізми процесів у великій групі та соціо-культурною ситуацією в Україні.

Список використаних джерел

- Андреева Г. М. Социальная психология : учеб. для высших учебных заведений. Москва : Аспект Пресс, 2004. 365 с.
- Жадан І. В. Регіональні особливості структурування ціннісної складової політичної картини світу студентської молоді. *Проблеми політичної психології : збірник наукових праць* / Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Київ : Міленіум, 2014. Вип. 1 (15). С. 333–342.
- Конспект Вікторії Слюсаренко з німецькомовного видання. (Люк Чомпі «Логіка афекту»). *Форум психіатрії та психотерапії. Науково-практичний журнал*. Т.10. Львів, 2017. С. 98–120.
- Луман Н. Теория общества. *Теория общества. Фундаментальные проблемы* : сб. пер. / под ред. А. Ф. Филиппова. Москва : КАНОН-пресс-Ц, 1999. С. 196–325.

- Малер-Бунгерс А. Групповой Психоанализ в Украине. *Психоаналитический журнал Харьковского психоаналитического общества. Тематический выпуск Групповой анализ*. 2001. № 2. С.129–145.
- Парсонс Т. О социальных системах. Москва : Академ. проект, 2002. 832 с.
- Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. Москва : Прогресс, 1986. 432 с.
- Седих К. Системно-синергетичний підхід у дослідженні. Відображення у суспільній свідомості сучасної соціальної кризи. *Форум психіатрії та психотерапії. Науково-практичний журнал*. Т.10. Львів, 2017. С.7–18.
- Седих К.В., Сердюк В. Особливості національної та етнічної ідентичності українців. *Формування сучасного освітнього середовища. Теорія і практика* : зб. наук. праць. Полтава : ПНПУ, 2015. Ч. 2. С.197–200.
- Фільц О. О. Основы группового анализа (Спеціальний видрук). Львів : Львівський державний медичний університет, 2000. 24 с.
- Фільц О. Групповий аналіз як метод. *Груповий аналіз* : навч. посіб. / за ред. О. Фільца, Р. Гаубля, Ф. Лямот. Львів : ВНТЛ-Класика, 2004. С. 41–60.
- Фонда П. Обсуждения доклада Александера Вучо: «По ту сторону бомб и санкций». *Психоаналитический журнал Харьковского аналитического общества. Тематический выпуск Групповой анализ*. 2001. № 2. С.146–160.
- Шліппе А. фон., Швайцер Й. Системна психотерапія та консультування. Львів, 2004. 360 с.
- Haubl R. Gruppenleitung und der Gruppe. *Jahrbch fur Gruppenanalyse*. Mattes Vlg, 1997. P. 130–140.
- Kelly G. A. The psychology of personal constructs: A theory of personality. Vol.1. New York : W. W. Morton & Company, 1955. 556 p.
- Winnicott D. W. Therapeutic consultation in child psychiatry. N.-Y., Basic Books Inc., 1971.

References

- Andreeva, G. M. (2004). *Sotcialnaia psikhologiiia : ucheb. dlia vysshikh uchebnykh zavedenii [Social psychology. Handbook for the higher educational establishments]*. Moskva: Aspekt Press [in Russian].
- Fonda, P. (2001). Obsuzhdeniya doklada Aleksandra Vuchо: "Po tu storonu bomb y sanktsyi" [Discussion on Alexander Vuchо's report "Beyond bombs and sanctions"]. *Psykhoanalytycheskyi zhurnal Kharkovsoho analytycheskoho obshchestva. Tematycheskyi vypusk Hruppovoi analiz [Psychoanalytical journal of Kharkiv analytical society. Thematic issue "Group analysis"]*, 2, 146-160 [in Ukrainian].

- Filts, O. (2004). Hrupovyi analiz yak metod [Group analysis as a method]. In O. Filts, R. Gaublja & F. Ljamot (Eds.) *Hrupovyi analiz [Group analysis]*, (pp. 41-60). Lviv: VNTL-Klasika [in Ukrainian].
- Filts, O. O. (2000). *Osnovy hrupovoho analizu (Spetsialnyi vydruk) [Bases of the group analysis. Special edition]*. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi medychniy universytet [in Ukrainian].
- Haubl, R. (1997). Gruppenleitung und der Gruppe. *Jahrbuch für Gruppenanalyse* (pp. 130-140). Mattes Vlg.
- Kelly, G. A. (1955). *The psychology of personal constructs: A theory of personality*. Vol.1. N-Y.: W. W. Morton & Company.
- Konspekt Viktorii Sljusarenko z nimetskomovnoho vydannia (Ljuk Chompi "Logika afektu") [Viktorija Sljusarenko's Conspect of Luc Chompi "Logic of the Affect" German edition]. (2010). *Forum psykiatrii ta psykoterapii. Naukovo-praktychnyi zhurnal [Forum of psychiatry and psychotherapy. Scientific-applied journal]*, 10, 98-120 [in Ukrainian].
- Luman, N. (1999). Teoriia obshchestva [The theory of society]. In Filipppova A. F. (Ed.) *Teoriia obshchestva. Fundamentalnye problemy [The theory of society. The fundamental problems]*, (pp. 196-325), Moskva: KANON-press-C [in Russian].
- Maler-Bungers, A. (2001). Gruppovoi Psichoanaliz v Ukraine [Group psychoanalysis in Ukraine]. *Psichoanaliticheskii zhurnal Kharkovskogo psichoanaliticheskogo obshchestva. Tematicheskii vipusk Gruppovoi analiz [Psychoanalytical journal of Kharkiv analytical society. Thematic issue "Group analysis"]*, 2, 129-145 [in Ukrainian].
- Parsons, T. (2002). *O sotcialnykh sistemakh [About social systems]*. Moskva: Akadem. Proekt [in Russian].
- Prigozhin, I., & Stengers, I. (1986). *Poriadok iz khaosa. Novyi dialog cheloveka s prirodoi [Order from chaos. New dialog of a man with the nature]*. Moskva: Progress [in Russian].
- Sedykh, K. (2017). Systemno-synerhetychnyi pidkhid u doslidzhenniakh. Vidobrazhennia u suspilnii svidomosti suchasnoi sotsialnoi kryzy [System-synergetic approach in researches. The reflection of contemporary social crisis in a social consciousness]. *Forum psykiatrii ta psykoterapii. Naukovo-praktychnyi zhurnal [Forum of psychiatry and psychotherapy. Scientific-applied journal]*, 10, 7-18 [in Ukrainian].
- Sedykh, K. V., & Serdjuk, V. (2015). Osoblyvosti natsionalnoi ta etnichnoi identychnosti ukrainsiv [Peculiarities of national and ethnical identity of the Ukrainians]. *Formuvannia suchasnoho osvithoho seredovyshcha. Teoriia i praktyka : zb. nauk. prats [Forming of the contemporary educational environment. Theory and practice. Collection of the scientific works]*, (pp. 197-200). Poltava: PNPU [in Ukrainian].

- Shlippe, A. Fon, & Shvajcer, J. (2004). *Systemna psykhoterapiia ta konsultuvannia [System psychotherapy and counselling]*. Lviv [in Ukrainian].
- Winnicott, D. W. (1971). *Therapeutic consultation in child psychiatry*. N.-Y.: Basic Books Inc.
- Zhadan, I. V. (2014). Rehionalni osoblyvosti strukturuvannia tsinnisnoi skladovoi politychnoi kartyny svitu studentskoi molodi [Regional peculiarities of value structure of students' political world-picture]. *Problemy politychnoi psykholohii : zbirnyk naukovykh prats / Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii NAPN [Problems of political psychology: Collection of scientific works / Institute for social and political psychology NAES of Ukraine]*, 1(15), 333-342 [in Ukrainian].

O. Filts, K. Sedykh, N. Turetska

BIG PSYCHANALYTICAL GROUP AS AN INSTRUMENT OF ANALYSIS OF PSYCHOSOCIAL PROCESSES IN UKRAINE

Article represents first abbreviated description of a big psychodynamic group (May 2019, 150 participants) that take place traditionally biannually in the framework of psychotherapeutic educational project in Truskavets (1994 is the beginning of the project). The main peculiarity of this group is that its theme closely connected to the results of the president elections in Ukraine in 2019. All 5 sessions were recorded in detailed protocols. In addition, the discussion of the dynamic of this group in Special Stuffs in which all coaches, co-coaches and supervisors involved in the project took part was recorded too. Article deals with the brief preconditions of such group, descriptions of the main moments of the previous groups, psychological aspects of the functioning of such groups. The core moments of the discussion in the group are represented and the group dynamic is illustrated by means of participants' statements. We proposed preliminary version of the psychodynamic interpretation of the big group, in which strong parallelism between general socio-cultural process in Ukraine and dynamic process in big group could be traced. It has been emphasized that social processes in Ukraine transform from general social mistrust to the power (so called schizoid-paranoiac position of "fight and flight") to maximal trust to it and its messiah possibilities to overcome all types of social-political crisis (so called depressive position of "hoping for messiah") and this transformation embedded in the dynamics of big group.

Key words: representation, social consciousness, big group, discourse, psychoanalysis, system, order, chaos, autonomy, relations, schizoid-paranoiac position of "fight and flight", depressive position of "hoping for messiah", system factors and effects of the first and second order.

Надійшла до редакції 16.05.2019 р.